

3-5 Yaş Çocuklarında Zihin Kuramı ve Yönetici İşlev Becerilerinin Olumsuz ve Prososyal Yalan Söyleme Davranışları Üzerindeki Etkisi

Araştırma Makalesi / Research Article

 Muhammed Şükrü AYDIN, İstanbul Üniversitesi
 Gaye ESKİCİOĞLU, İstanbul Üniversitesi

 Tuba DAYHAN, İstanbul Üniversitesi
 Ayşe KARABACAK, İstanbul Üniversitesi

 Esmâ KARAKAŞ, İstanbul Üniversitesi

Öz

Bu araştırmanın amacı, çocukların zihin kuramı ve yönetici işlev becerilerinin olumsuz ve prososyal yalan söyleme davranışları üzerinde etkisi olup olmadığını incelemektir. Araştırmaya yaşları 36-72 ay arasında değişen 62 kız, 58 erkek olmak üzere toplam 120 çocuk dâhil edilmiştir. Çocukların olumsuz yalan söyleme davranışları cazibeye karşı koyma, prososyal yalan söyleme davranışları ise istenmeyen hediye görevi ile değerlendirilmiştir. Zihin kuramı becerileri görünüş-gerçeklik, beklenmedik içerik ve beklenmedik yer değişikliği görevleriyle ölçülmüş, yönetici işlev becerilerinin ölçümünde Baş-Ayak-Diz-Omuz görevi kullanılmıştır. Analizler, prososyal yalan söyleme davranışının zihin kuramı ve yönetici işlev becerileri ile anlamlı ilişkisi olmadığını, olumsuz yalan söyleme davranışının ise her iki beceriyle anlamlı ilişkisi olduğunu göstermiştir. Zihin kuramı ve yönetici işlev becerilerinin olumsuz yalan söyleme davranışını ne düzeyde açıkladığını görmek için yapılan multinominal lojistik regresyon analizi sonucunda ise her iki değişkenin de yalan söyleme davranışlarına anlamlı etkisi olmadığı bulunmuştur. Sonuçlar, bilişsel faktörlerin olumsuz yalan söyleme davranışıyla bağlantısı, olası sosyal kültürel faktörlerin de yalan söyleme davranışlarıyla bağlantısı üzerinden tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Yalan,
olumsuz yalan,
prososyal yalan,
zihin kuramı,
yönetici işlevler.

Makale Hakkında

Gönderim Tarihi: 17.03.2020
Kabul Tarihi: 24.06.2020
E-Yayın Tarihi: 25.06.2020

The Effects of Theory of Mind and Executive Functions Abilities on Antisocial and Prosocial Lie-Telling Behaviors in 3-5-Year-Old Children

Abstract

The aim of this study is to examine the effects of theory of mind and executive functions on antisocial and prosocial lie-telling behaviors of children. A total of 120 children, 62 girls and 58 boys, aging between 36-72 months, participated in the study. Antisocial lie-telling behaviors were measured using a temptation resistance paradigm and prosocial lie telling behaviors were measured using disappointed gift paradigm. For measuring theory of mind, appearance-reality task and two false belief tasks were used, and the Head-Foot-Knee-Shoulder task was used to measure executive functions. Analysis has shown that there was no significant relationship between prosocial lie telling behaviors and theory of mind and executive functions, however, there was significant relationships between antisocial lie-telling behavior and theory of mind and executive functions. It was found that theory of mind and executive function abilities were not significant predictors of antisocial lie-telling behavior by conducting multinominal logistic regression analysis. The results were discussed on the connection between cognitive factors and antisocial lie-telling behavior, and possible effects of social-cultural factors on lie telling behaviors.

Keywords

Lie,
antisocial lie,
prosocal lie,
theory of mind,
executive functions

Article Info

Received: 03.17.2020
Accepted: 06.24.2020
Online Published:
06.25.2020

Giriş

İnsanların neredeyse her gün söylemiş oldukları yalan, genellikle gerçeği çarpıtmayı içeren, olumlu veya olumsuz sosyal sonuçlar doğuran bir davranıştır. Ruffman, Olson, Ash ve Keenan (1993) yalanı, “yalan söyleyen kişinin söylediği şeyin gerçek olmadığının farkında olacak şekilde yalanın alıcısı olan kişide yanlış kanı oluşturması” şeklinde ifade etmişlerdir. Her ne kadar insanlar tarafından yalanın kötü bir şey olduğu algısı mevcut olsa da yalan söyleme davranışı, kişinin kendi yararına hizmet eden antisosyal bir davranış şeklinde ortaya çıkabileceği gibi, başkalarının yararına hizmet eden prososyal bir davranış formu olarak da görülebilir. Prososyal yalan genel olarak “başkasını olumsuz bir durumdan kurtarma amacıyla söylenen, başkasının yararını göz önünde bulunduran doğru olmayan ifadeler” şeklinde ifade edilirken, olumsuz yalan ise “kişinin kendi menfaatini korumak, hatasını gizlemek ve olumsuz sonuçlardan kaçınmak için söylediği yalanlar” şeklinde tanımlanmaktadır (Aydın, 2020).

Yalanın tanımlanması ve türlerini açıklama konusunda yetişkinlik döneminde çok çeşitli sınıflandırmalara gidildiği göze çarpmaktadır. Örneğin Bryant (2008), yapmış olduğu görüşmeler sonucunda gerçek, beyaz ve iki tür gri yalan olduğu şeklinde bir açıklamada bulunmuştur. Yalan söyleme davranışının altında yatan motivasyonları “yalandan fayda sağlayan kişi” ve “sonuçlarının önemi” üzerinden ele alan Depaulo, Ansfield, Kirkendol ve Boden (2004) ise yalanı bu ölçütlere göre değerlendirmenin daha uygun olabileceğini ifade ederek dört farklı yalan türü öne sürmüşlerdir: ciddi ve küçük yalanlar; egoist ve başkası yönelimli yalanlar. Çocukluk döneminde yalan söyleme davranışını inceleyen çalışmalarda ise başkası yararına söylenen yalanların prososyal ya da beyaz yalan olarak (Örn., Sierksma, Spaltman ve Lansu, 2019; Zanette, Walsh, Augimeri ve Lee, 2020); kendi menfaatini korumak için söylenen yalanların ise antisosyal yalan olarak değerlendirildiği (Örn., Williams, Leduc, Crossman ve Talwar, 2016) görülmektedir. Aydın (2020) psikoloji alanında farklı yaş grubundan katılımcılardan benzer ölçümlerin alınmasının alana katkı sağlayacağı, bu nedenle gerek yetişkin gerek çocuklar ile çalışan araştırmacıların hem ölçümlerini hem de inceledikleri kavramı birbirine yakın tutmalarının avantaj sağlayacağını ifade etmiştir. Dolayısıyla mevcut çalışmada da, kavram karışıklıklarını önlemek adına çocukların başkası yararına söyledikleri yalanlar “prososyal yalan”, menfaatlerini korumak için söyledikleri yalanlar ise “olumsuz yalan” şeklinde değerlendirilmiştir.

Çalışmalarda genellikle çocukların kaç yaşlarında yalan söylemeye başladığı, hangi nedenlerle yalana başvurdukları ve yalan söyleme davranışının gelişiminde hangi faktörlerin etkili olduğu gibi konular ele alınmaktadır. Doğal gözlemlerden elde edilen sonuçlar, çocukların bir kısmının üç yaşına doğru yalan söylemeye başladığı, okul öncesi dönemin sonuna kadar ise neredeyse bütün çocukların yalan söyleyebildiklerini ortaya koymaktadır (örn., Wilson, Smith ve Ross, 2003). Araştırmalar erken yaşlarda görülen yalanların, genellikle başkalarına zarar vermeyen, kolaylıkla ortaya çıkan türde olduklarını göstermektedir (Bkz. Ekman, 2016). İlerleyen yaşlarda çocukların sosyal normlara ve toplumsal kurallara uymaya başladıkça, yalanların sosyal ilişkileri sürdürmek için yararlı bir strateji olduğu ve başkalarına fayda sağlamak için söylenmeye başladıkları da bilinmektedir. Talwar ve Crossman (2008), küçük yaş çocuklarında yalan söyleme davranışının gelişimini ortaya koyabilmek için gelişimsel yalan modelini öne sürmüşlerdir. Bu modelin ilk düzeyini oluşturan “birincil yalanlar”, 2-3 yaş civarındaki çocukların doğru olmayan ifadeleri istedik bir şekilde kullanmaya başlamasıyla görülmektedir. Bu tür yalanların en önemli özelliği, çocukların yalan söylerken karşılarındakinin zihinsel durumunu dikkate almamaları ve basit düzeyde olmalarıdır. Dört yaşla birlikte ortaya çıkan “ikincil yalanlar” aşamasında, gelişmekte olan zihinsel becerilerle birlikte bir başkasının gerçek

durumu bilmediğinin farkında olan çocuklar buna göre söz ve eylemlerini düzenleyip, başkalarını daha stratejik ve profesyonel bir biçimde kandırabilirler. Yalan söyleme davranışının gelişimi konusunda öne sürülen ve yazarların bilgisine göre tek olan bu model, zihinsel becerilerin yalan söyleme davranışında önemli bir yeri olduğunu ifade etmektedir.

Çalışmalar gelişimin erken evrelerinden itibaren sosyal ve bilişsel becerilerle beraber yalan söyleme davranışlarına rastlandığını ortaya koymaktadır. Bu konuyu çocuklar üzerinde inceleyen ilk araştırmacılardan olan Darwin (1877), 24 aylık çocukların dahi yalan söyleme davranışında bulunduğunu gözlemlemiştir. Yalanın ortaya çıkışına dair bu gözlem, 18 aylık çocukların bir başkasının niyetini anlayabildiğine dair bulgular (Schulze ve Tomasello, 2015) ışığında değerlendirildiğinde tesadüfi değildir. Başkalarını niyetli kimseler olarak anlama bir diğer ifadeyle zihin kuramı, bir başkasının niyet ve duygularını anlayarak buna ilişkin temsiller geliştirebilme becerisi olarak tanımlanmaktadır (Premack, 1990). Hali hazırda, yalan söyleyebilmek için başkalarının kanı ve niyetlerini anlayabilme becerisinin gerekliliğini vurgulayan çalışmalar literatürde mevcuttur (Örn., Cheung, Siu, ve Chen, 2015; Talwar, Crossman ve Wynham, 2017). Bu bağlamda bir başkasının ne düşündüğünü anlamak, bir diğer ifadeyle zihin okumak, karşdakinin zihinsel temsillerinin içselleştirilmesi ile mümkün olur. Bu nedenle, yalan söyleme davranışlarının zihin kuramı çevresinde şekilleneceği beklenebilir. Bununla birlikte, zihin kuramı becerisinin zayıf olduğu otizmlili çocukların yalan söyleme davranışlarının otizmlili olmayan çocuklarınkine kıyasla daha yetersiz olduklarına dair sonuçlar raporlayan bazı çalışmalar da zihin kuramı becerisi ve yalan söyleme davranışı arasında bağlantı olabileceği görüşüne destek sağlamaktadır (Sodian ve Frith, 1992).

Çocuklarda yalan söyleme davranışının gelişimini etkileyeceği düşünülen bir diğer faktör ise yönetici işlev becerileri olabilir. Yönetici işlevler, kendi perspektifini oluşturmak amacıyla başkasının perspektifini baskılayabilmeyi (inhibisyon kontrolü), ilgili perspektifleri eşzamanlı işlemeyi (çalışma belleği), planlama ve bilişsel esnekliği içeren şemsiye bir kavramdır (Miyake ve Friedman, 2012). Yönetici işlev becerilerinin, çocukların yalan söyleme davranışlarının hızla artış gösterdiği üç yaş civarında benzer bir ivme kazandığı bilinmektedir (Passler, Isaac ve Hynd, 1985). Ayrıca yalan söyleme açısından bakıldığında, bir kişinin yalan söyleyebilmek için öncelikle doğru olan bilgiyi baskılayabilmesi, doğru olmayan yeni bir bilgi üretip söylediği yalanı gerçekte örtüşecek şekilde anımsayabilmesi gerekmektedir (Gombos, 2006). Bu durum, inhibisyon kontrolü ve çalışma belleğinin yalan söyleme davranışının görülmesinde önemli bir rolü olduğunu düşündürmektedir.

Mevcut araştırmada, yukarıda olası bağlantıları gösterildiği üzere prososyal ve olumsuz yalan söyleme davranışlarının, zihin kuramı ve yönetici işlev becerileriyle bağlantıları incelenecektir. Nitekim literatürdeki araştırmalara bakıldığında bu etkileşimi destekler nitelikte bulgulara rastlanmıştır (Örn., Williams, Moore, Crossman, ve Talwar, 2016). Williams ve arkadaşlarının söz konusu çalışmasında, prososyal yalan söyleyen çocukların, çalışma belleği ve inhibisyon kontrolü becerilerinin ölçüldüğü görevlerde daha iyi performans sergiledikleri ve daha gelişmiş zihin kuramı anlayışı gösterdikleri bulunmuştur. Olumsuz yalan söyleme ve yönetici işlev becerileri arasındaki bağlantıları inceleyen çalışmalarda da genellikle bu değişkenler arasında pozitif yönde ilişki olduğu sonuçları mevcuttur (Örn., Evans, Xu ve Lee, 2011). Zihin kuramı ve yalan söyleme davranışını 3-5 yaş arasındaki çocuklar üzerinde inceleyen Polak ve Harris (1999), zihin kuramı becerileri daha iyi düzeyde olan çocukların, bu beceriyi henüz kazanamamış olan akranlarıyla kıyaslandıklarında bir kuralı çiğnedikleri takdirde bunu

inkâr etme olasılıklarının daha fazla olduğunu bulmuşlardır. Bu konuda Türkiye’de gerçekleştirilmiş olan tek çalışmada, çocukların sadece prososyal yalanları incelenmiş ve çalışmanın sonucunda ise zihin kuramı ve yönetici işlev becerileri ile prososyal yalan söyleme davranışları arasında ilişki olmadığı bulunmuştur (Oğuz ve Kara, 2018). Bu çalışmanın katılımcı grubunun yaş aralığının ve sadece tek bir yalan türünün incelendiği göz önüne alınırsa, Türkiye’de okul öncesi dönemdeki çocukların hem olumsuz hem prososyal yalanlarının bir arada ele alınması literatüre katkı sağlayabilir.

Türkiye gibi farklı bir kültürde her iki yalan türünün bilişsel becerilerle ilişkisinin incelenmesi sadece ülkemiz için değil batı toplumlarından edinilen sonuçlarla mukayese edilebilmesi açısından ayrıca önem taşımaktadır. Bu doğrultuda, mevcut araştırmanın amacı zihin kuramı ve yönetici işlev becerileri ile olumsuz ve prososyal yalan söyleme davranışları arasındaki bağlantıları incelemektir. Önceki bulgular ışığında hem zihin kuramı hem de yönetici işlev becerilerinin olumsuz ve prososyal yalan söyleme davranışları üzerinde yordayıcı etkiye sahip olması beklenmektedir.

Yöntem

Çalışma Grubu

Uygulamalar için okul öncesi kurum müdürlerine çalışmada gerçekleştirilecek görevler anlatılmış, ardından öğretmenler aracılığıyla çocukların ebeveynlerinden araştırmaya katılım izinleri için onam formları gönderilmiştir. Çalışmaya katılmasına izin verilen 120 çocuk ile araştırmaya devam edilmiştir. Çalışmada örneklem seçimi yapılmamış, katılımcıların dâhil edilmesinde okulların kolay ulaşılabilir olmaları göz önünde bulundurularak katılımcılar uygunluk prensibi çerçevesinde seçilmiştir. Sonuç olarak, çalışmaya İstanbul’da yer alan beş farklı özelaokulundan yaşları 36 ile 72 ay arasında değişen ($Ort_{ay} = 53.70$, $Ss = 10.19$) 62 kız ve 58 erkek olmak üzere toplam 120 çocuk katılmıştır. Çocukların 38’i 36-47 ay; 43’ü 48-59 ay ve 39’u 60-72 aylık yaş dilimleri arasındadır.

Veri Toplama Araçları

Hayal Kırıklığına Uğratan Hediye Görevi

Çocukların prososyal yalan söyleme davranışlarını değerlendirmek üzere Saarni (1984) tarafından geliştirilmiş olan “hayal kırıklığına uğratan hediye” paradigması kullanılmıştır. Başlangıçta yardımcı araştırmacı (A2) çocukla birlikte uygulama yapılan odaya girmiş ve sonrasında çocuğa içerisinde çıkartma, balon, top, oyuncak araba ve sabun olan kutuyu göstererek “oyunumuz bittiğinde bunlardan birini sana vereceğim, şimdi bana en çok beğendiğin ve beğenmediğin şeyi gösterir misin” diye sormuş ve cevapları kayıt altına almıştır. Bu esnada, araştırmacı (A1) çocukların hangi hediyeyi beğendikleri ve beğenmedikleri konusunda bilgi sahibi değilmiş gibi görünmek için uygulama odasında bulunmamaktadır. Çocukların cevapları kaydedildikten sonra A1 odaya girmiş ve çocukla birlikte tahmin oyunu ismi verilen “Cazibeye Karşı Koyma Görevi” (aşağıda anlatılmaktadır) gerçekleştirilmiştir. Bu görevin tamamlanmasının ardından A1 “Benimle vakit geçirdiğin için teşekkür ederim, şimdi senin için seçtiğim bir hediyem var” demiş ve sonrasında kutunun içerisinden gözü kapalı olacak şekilde rastgele bir oyuncak seçmiştir. Kutudan seçilen hediye ise çocuğun beğenmediğini söylediği nesnedir. A1 kötü hediyeyi çocuğa verir ve “hediyeni nasıl buldun” diye sorar. Böylece çocuğa gerçek ve yalan söyleme fırsatı sunulur. Çocuk doğru söyleyerek hediyeyi beğenmedim derse bu tür cevaplar “0” olarak kodlanmıştır. Hediyeyi beğendim diyerek

yalan söyleyen çocuklar için iki farklı soru daha yöneltmiştir: “Hediyenin en çok nesini beğendin?” ve “hediyenle ne yapmayı düşünüyorsun?” Bu sorulara makul cevaplar vermeyen (örn., beğendim işte, bilmiyorum vb.) katılımcıların prososyal yalan cevapları “1”, makul cevaplar veren (örn., rengini beğendim, ellerimi yıkarım vb.) katılımcıların prososyal yalan cevapları ise “2” olarak kodlanmıştır.

Cazibeye Karşı Koyma Görevi

Çocukların olumsuz yalan becerilerini değerlendirmek üzere Talwar ve Lee (2002) tarafından geliştirilen “cazibeye karşı koyma” paradigması kullanılmıştır. Bu görevde çocuklarla bir tahmin oyunu oynanır ve üç doğru tahminde buldukları takdirde kendilerine ödül verileceği söylenir. Çocuklardan yüzü duvara dönük olacak şekilde oturmaları istendikten sonra A1 çantasından bir oyuncak çıkarır ve çıkardığı sesten çocukların oyuncağın ne olduğunu tahmin etmeleri istenir. Tahmin edilmesi kolay olan iki denemeden sonra (1-ağlayan bebek, 2-polis arabası), çocuğu zorlayan test aşamasına geçilir. Test aşamasında, oyuncak arı seçilmiştir ancak bu oyuncaktan arı vızıldaması yerine müzik kutusundan çıkan sesleri anımsatan bir ses gelmektedir. Çocuklar tahminde bulunmadan önce araştırmacı odadan bir dakikalığına ayrılması gerektiğini ve kendisi dışarıdayken çocukların arkalarına bakmamaları gerektiğini söyler. Bir dakika sonra araştırmacı geldiğini belli edecek şekilde gürültü çıkararak odaya girer. Çocuklar araştırmacıya oyuncak tahmini hakkında cevaplarını söyledikten sonra A1 çocuklara arkalarını dönüp dönmediklerini sorar. Arkasını dönüp baktığını söyleyen (doğruyu itiraf eden) çocukların cevapları “0”, arkasını dönmeyip doğru tahminde bulunamayan çocukların cevapları “1” (doğru söyleyen); arkasına dönmediğini söyleyip oyuncak arıyı doğru tahmin eden çocukların cevapları ise “2” olarak kodlanmıştır. Çocukların arkalarını dönüp dönmedikleri cevaplarından anlaşılmaktadır ancak bunlara ek olarak okulların güvenlik kameralarından da yararlanılarak cevaplar kontrol edilmiştir.

Yönetici İşlevler

Yönetici işlevler bileşenleri olan inhibisyon kontrolü, dikkat ve çalışma belleğini değerlendirmek üzere Ponitz ve arkadaşları (2008) tarafından geliştirilen Baş-Ayak-Diz-Omuz görevi (BADO) kullanılmıştır. Uygulamaya başlamadan önce araştırmacı çocukla birlikte yeni bir oyun oynayacağını söyler. İlk olarak araştırmacı hareketleri kendisi yapar ve ardından çocuğa “hadi şimdi sıra sende” der ve deneme komutlarını sırasıyla verir (1-başına dokun, 2- ayaklarına dokun). Çocuklardan önce başlarına, sonra ayaklarına dokunmaları istenir. Daha sonra “şimdi seninle biraz komiklik yapacağız” denir ve “ben komutu söylediğimde bu sefer tersini yapmanı istiyorum, yani başına dokun dediğimde ayaklarına, ayaklarına dokun dediğimde başına dokun”. İlk üç denemede başarılı olan çocuklar ile test aşamasına geçilir. Buradaki uygulamaların ardından aynı işlem vücut kısımlarını “diz” ve “omuz” olarak değiştirerek tekrarlanır. Çocuk buradaki yönergeyi de anladıktan sonra son olarak, dört vücut parçası bir arada bulunur (baş-ayak-diz-omuz). Araştırmacı “şimdi hepsini birleştireceğiz ve sen dediğimin tersini yapacaksın” dedikten sonra dört yönergeyi de tekrarlar. BADO, toplamda 20 madde içermektedir. Yanlış cevaplar 0, kendiliğinden düzeltme (çocuk yanlış cevaba doğru bir hareket başlattıktan sonra fikrini değiştirir ve doğru yanıtı gösterirse) 1, doğru cevaplar içinse 2 puan verilir. Bu görevden alınabilecek puanlar 0-40 arasında değişmektedir.

Zihin Kuramı Görevleri

Görünüş-Gerçeklik. Flavell, Flavell ve Green’in (1983) geliştirmiş olduğu bu görev çocukların nesnenin temsili ve gerçek kimliği arasında ayrım yapıp yapamadıklarını test etmektedir. Uygulamalarda ruj görünümlü

çakmak; araba görünümlü kalemıraş ve çikolata görünümlü kalem kutusu kullanılmıştır. Görevde kullanılan nesnelere katılımcılara sırayla gösterilmektedir. İlk olarak, her bir nesne için “bu nedir?” sorusu sorulmakta, ardından nesnenin gerçek işlevi gösterilmekte ve çocuğun da nesnenin gerçek işlevini isimlendirmesi beklenmektedir. Daha sonra 2 test sorusu sorulmaktadır: 1- “bu A gibi mi görünüyor yoksa B gibi mi görünüyor” şeklindedir. 2- “Peki aslında tam olarak bu bir A mıdır yoksa B midir?”

Uygulamalarda her nesnenin görünüş-gerçeklik puanı ayrı hesaplanmıştır. Bir nesnenin her iki kimliğinin de doğru bilinmesi durumunda 1 puan verilmiştir. Böylece görünüş-gerçeklik görevlerinden elde edilebilecek en düşük puan 0, en yüksek puan ise 3 olarak değerlendirilmiştir.

Beklenmedik İçerik Görevi. Çocukların bir nesneyi temsil edebilmeleri ve sonrasında nesnenin kendisinde bir değişim olmadığı halde bu temsili değiştirmesini değerlendirmek amacıyla Perner, Leekam ve Wimmer (1987) tarafından geliştirilen beklenmedik içerik görevi kullanılmıştır. Bu görevde, bonibon kutusunun içine önceden kalemler konulmuş ve çocuklara kapağı kapalı olacak şekilde bonibon kutusu gösterilerek içinde ne olduğu sorulmuştur. Bu soruya bonibon, şeker, jelibon gibi bir cevap alınması beklenmiştir. Ardından, çocuklardan kutuyu açıp içine bakmaları istenmiştir. Çocuklar kutu içindeki kalemleri görüp söyledikten sonra, kutu kapatılmış ve test sorusu sorulmuştur: “Sınıftan A’yı (arkadaşı) çağırırsak ve ona böyle kapağı kapalıyken göstersek, sonra içinde ne olduğunu sorsak, sence kalem mi der yoksa bonibon mu der?”. Test sorusuna verilen “bonibon” cevabı 1, “kalem” cevabı ise “0” olarak puanlanmıştır.

Beklenmedik Yer Değişikliği Görevi. Beklenmedik yer değişikliği görevi, çocuğun kendisi ile başkasının kanılarını birbirinden ayırt etmesini ve diğerinin zihin durumuna atıfta bulunmayı değerlendirmek amacıyla Baron-Cohen, Leslie ve Frith (1985) tarafından geliştirilmiştir. Bu görevde, 2 küçük bebek; farklı renklerde 2 kutu (beyaz ve kırmızı) ve küçük bir misket kullanılmaktadır. Çocuklara oyuncakların tanıtılmasının ardından “Ali odasında topuyla oynuyor, sonra topunu beyaz kutunun içine koyuyor ve bahçeye çıkıyor. O yokken Ayşe odaya geliyor ve topu alarak onunla oynuyor. Çıkarken de topu kırmızı kutunun içine koyuyor” şeklinde bir hikâyeye anlatılmaktadır. Burada “Ali topu nereye koymuştu?” ve “Ayşe topu nereye koymuştu?” şeklinde iki kontrol sorusu sorularak çocukların anlayıp anlamadıkları kontrol edilmektedir. “Daha sonra Ali odasına dönüyor ve topuyla oynamak istiyor” denmekte ve çocuklara 3 soru yöneltilmektedir: “Ali topunun nerede olduğunu biliyor mu yoksa bilmiyor mu?” (bilgi sorusu); “Ali topunun nerede olduğunu düşünüyor?” (düşünme sorusu) ve “Ali topunu nerede arayacak?” (eylem sorusu). Son olarak hikâyenin anlaşıldığını kontrol etmek için “Top gerçekten nerede” ve “Top önceden neredeydi” şeklinde iki soru yöneltilmektedir. Kontrol sorularını doğru cevaplayan çocukların, üç test sorusundan her birine verdikleri doğru cevaplar 1, yanlış cevaplar 0 olarak kaydedilmiştir. Böylece beklenmedik yer testinden alınabilecek puan en düşük 0, en yüksek 3 puan alınabilmektedir. Sonuç olarak, zihin kuramı görevlerinden alınabilecek en düşük puan 0, en yüksek puan ise 7’dir.

İşlem

Çalışmanın verileri İstanbul'da yer alan okul öncesi eğitim kurumlarından toplanmıştır. Araştırmaya geçmeden önce ısınma amacıyla araştırmacılar çocuklar ile tanışarak yabancılik etkisini azaltmak amaçlanmıştır. Uygulamalar için okul içerisinde araştırmacı ve çocuğun rahatlıkla oynayabileceği sessiz bir oda kurumlar tarafından tahsis edilmiştir. Veriler tek bir oturumda toplanmış, görevlerin uygulanması her bir çocuk için yaklaşık 15-20 dakika sürmüştür.

Verilerin analizinde SPSS 17.0 programı kullanılmıştır. Olumsuz ve prososyal yalan görevlerinde verilen cevapların yaş ve cinsiyete göre dağılımını incelemek için ki-kare analizi yapılmıştır. Çalışmada yer alan değişkenler arasındaki ilişkilerin saptanmasında spearman korelasyon katsayılarından yararlanılmıştır. Zihin kuramı ve yönetici işlev becerilerinin yalan söyleme davranışı üzerindeki yordayıcı etkisini görebilmek üzere, bağımlı değişken olan yalan söyleme davranışının kategorik bir değişken olması nedeniyle non-parametrik multinominal regresyon analizi gerçekleştirilmiştir.

Bulgular

Çalışmanın amacı, 3-5 yaş arasındaki çocukların olumsuz ve prososyal yalan söyleme davranışlarının zihin kuramı ve yönetici işlev becerilerinden etkilenip etkilenmediğinin incelenmesiydi. Sonuç çıkarıcı analizlere geçmeden önce çocukların olumsuz ve prososyal yalan söyleme davranışlarının yaş ve cinsiyete göre dağılımlarına ilişkin hazırlanan betimleyici istatistikler Tablo 1 ve Tablo 2'de, zihin kuramı ve yönetici işlev becerilerine ilişkin ortalama ve standart sapma değerleri ise Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 1. Olumsuz ve Prososyal Yalan Görevlerinde Verilen Cevapların Yaşlara Göre Dağılımı

Yaş Grubu	Olumsuz Yalan			Prososyal Yalan		
	Baktığını İtiraf Eden (n/%)	Bakmadığı hakkında doğru söyleyen (n/%)	Yalan Söyleyen (n/%)	Prososyal Yalan Söylemeyen (n/%)	Prososyal Yalan Söyleyen ¹ (n/%)	Prososyal Yalan Söyleyen ² (n/%)
3 yaş	21 (%55.3)	8 (%21.1)	9 (%24.1)	12 (%31.6)	12 (%31.6)	14 (%36.8)
4 yaş	8 (%18.6)	17 (%39.5)	18 (%41.9)	20 (%46.5)	11 (%25.6)	12 (%27.9)
5 yaş	7 (%17.9)	14 (%35.9)	18 (%46.2)	13 (%33.3)	6 (%15.4)	20 (%51.3)
Toplam	36 (%30)	39 (%32.5)	45 (%37.5)	45 (%37.5)	29 (%24.2)	46 (%38.3)

Not. ¹: Prososyal yalan söyleyip sonrasında makul cevaplar vermeyen; ²: Prososyal yalan söyleyip sonrasında makul cevaplar veren

Tablo 2. Olumsuz ve Prososyal Yalan Görevlerinde Verilen Cevapların Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet	Olumsuz Yalan			Prososyal Yalan		
	Baktığını İtiraf Eden (n/%)	Bakmadığı hakkında doğru söyleyen (n/%)	Yalan Söyleyen (n/%)	Prososyal Yalan Söylemeyen (n/%)	Prososyal Yalan Söyleyen ¹ (n/%)	Prososyal Yalan Söyleyen ² (n/%)
Kız	21 (%33.9)	21 (%33.9)	20 (%32.3)	18 (%29.0)	18 (%29.0)	26 (%41.9)
Erkek	15 (%25.9)	18 (%31.0)	25 (%43.1)	27 (%46.6)	11 (%19.0)	20 (%34.5)
Toplam	36 (%30)	39 (%32.5)	45 (%37.5)	45 (%37.5)	29 (%24.2)	46 (%38.3)

Not. ¹: Prososyal yalan söyleyip sonrasında makul cevaplar vermeyen; ²: Prososyal yalan söyleyip sonrasında makul cevaplar veren

Tablo 3. Zihin Kuramı ve Yönetici İşlev Becerilerine İlişkin Ortalama ve Std. Sapma Değerleri

	n	Ort	Min./Maks.	SS
Zihin Kuramı	109	3.80	0/7	2.15
Yönetici İşlevler	109	20.73	0/40	12.91

Not:n: sayı; ort: ortalama; min: minimum alınan puan; maksimum alınan puan; ss: standart sapma

Zihin kuramı ve yönetici işlev becerilerinin yalan söyleme davranışları üzerindeki etkisini görebilmek amacıyla ilk olarak değişkenler arasında spearman korelasyon analizi yapılmıştır. Korelasyon analizi sonucunda (Bkz. Tablo 4), çocukların olumsuz yalan söyleme davranışlarının zihin kuramı ($r = .31, p < .001$) ve yönetici işlev becerileri ($r = .30, p < .01$) ile arasında anlamlı ilişki olduğu bulunmuştur. Prososyal yalan söyleme davranışlarının ise zihin kuramı ($r = .05, p > .05$) ve yönetici işlev becerileri ($r = .03, p > .05$) ile arasında anlamlı ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Her iki yalan türünün de kendi aralarında anlamlı ilişkisi olmadığı ($r = .02, p > .05$), ayrıca zihin kuramı ve yönetici işlev puanları arasında anlamlı ilişki olduğu bulgusuna ulaşılmıştır ($r = .70, p < .001$). Son olarak, olumsuz yalan söyleme davranışlarının yaşla pozitif yönde ilişkisi olduğu ($r = .34, p < .001$) ancak bu durumun prososyal yalanda ortaya çıkmadığı görülmüştür ($r = .07, p > .05$).

Tablo 4. Araştırmada Yer Alan Değişkenlerin Spearman Korelasyon Katsayıları

Değişkenler	1	2	3	4	5
1. Yaş	-				
2. Olumsuz Yalan	.34**	-			
3. Prososyal Yalan	.07	.02	-		
4. Zihin Kuramı	.73**	.31**	.05	-	
5. Yönetici İşlevler	.60**	.30*	.03	.70**	-

*Not.** $p < .01$, ** $p < .001$

Elde edilen sonuçlar doğrultusunda, zihin kuramı ve yönetici işlevlerin olumsuz yalan söyleme davranışı üzerindeki etkisini incelemek için regresyon analizi yapılması planlanmıştır. Çalışmanın bağımlı değişkeni olan olumsuz yalan söyleme davranışının kategorik değişken olması nedeniyle zihin kuramı ve yönetici işlevlerin yordayıcı etkisini görebilmek üzere non-parametrik bir test olan multinominal lojistik regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Multinominal regresyon analizi, en son adımda oluşan modelin anlamlı olduğunu [$\chi^2(4) = 14.99, p < .05$], modelin Nagelkerke R^2 uyum değerinin .13 olduğu bulunmuştur. Değişkenlerin modele katkısı incelendiğinde, bağımsız değişkenler olan zihin kuramı [OR= 1, 258, CI for %95= .92 - 1.71, $\chi^2(2) = 2.60, p > .05$] ve yönetici işlev becerilerinin [OR= 1, 037, CI for %95= .98 - 1.09, $\chi^2(2) = 3.01, p > .05$] olumsuz yalan söyleme davranışı üzerindeki etkilerinin anlamlı olmadığı görülmüştür.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Mevcut çalışmanın amacı, 3-5 yaş arasındaki çocukların zihin kuramı ve yönetici işlev becerilerinin olumsuz ve prososyal yalan söyleme davranışları üzerindeki etkisini incelemektir. Yapılan analizler, prososyal yalan söyleme davranışının bu çalışmada ele alınan bilişsel becerilerle anlamlı bir ilişkisi olmadığını; olumsuz yalan söyleme davranışının ise zihin kuramı ve yönetici işlev becerileri ile ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır.

İlk olarak betimsel istatistikler yorumlanacak olursa, prososyal yalan söyleme davranışlarının küçük yaşlardan itibaren sergilendiği göze çarpmaktadır. Hatta çalışmanın en küçük katılımcı grubu olan 3 yaş çocuklarının istenmeyen hediye görevinde kendi isteğini söyleme –hediye beğenmediğini söyleyen grup- konusunda en temkinli davranan grup olduğu görülmektedir (Bkz. Tablo 1). Diğer bir açıdan prososyal yalan ve yaş arasındaki ilişki ele alındığında çalışmada prososyal yalanın yaşla birlikte azalma eğiliminde olduğu düşünülebilir ancak makul cevap verip vermeme durumu da göz önünde bulundurulması gereken bir etkidir. Nitekim 5 yaş çocuklarında, makul cevap verme davranışında belirgin bir artış ortaya çıkmıştır. Bu sonuçlar, prososyal yalan söyleme konusunda

Türkiye'deki çocukların başkası yararına küçük yalanlar söylenmesinde sakınca olmayabileceği şeklindeki ülkenin sosyal ve kültürel yapısıyla açıklanabilir. Toplulukçu kültürlerde yetişen bireyler, kişilerarası ilişkilerinde uyumu korumaya çaba göstermeleri nedeniyle, bazı yalan türlerinin kabul edilebilir olduğunu düşünebilirler. Toplumsal uyuma büyük önem veren Asya ve Doğu toplumları, başkası yönelimli yalanın toplumsal düzenin önemli bir parçası olarak değerlendirebilir. Bireyin kendisine önem veren bazı batı kültürlerinde ise kişinin kendi refahını destekleyen yalanların daha fazla kabul ediyor olabileceği düşünülebilir. Farklı kültürlerde yalan söylemenin incelendiği çalışmalarda (örn., Kim, Kam, Sharkey ve Singelis, 2008), bazı kültürlerde kandırma ve yalanın “sosyal gereklilik” şeklinde ele alındığı, bu nedenle doğruluk içermeyen ifadelerin faydacı olarak değerlendirilebileceği vurgulanmaktadır. Batılı kültürlerde yapılan araştırmalardan gelen bulgular da, farklı türlerdeki yalanların kabul edilebilir ve makul bulunma durumunun kültürlere göre değişebileceğini göstermektedir (Örn., Lee, Xu, Fu, Cameron ve Chen, 2001). Kore ve Çin gibi Asya toplumlarındakine benzer bir şekilde, bizim toplumumuzda başkalarının yararına verilen değer giderek arttığı düşünüldüğünde, prososyal yalanın yaşla birlikte artış göstermesi daha anlamlı hale gelmektedir.

Olumsuz ve prososyal yalan söyleme davranışlarının cinsiyete göre dağılımı incelendiğinde anlamlı farklılıkların olmadığı görülmektedir. Okul öncesi dönem çocukların yalan söyleme davranışlarının incelendiği çalışmaların birçoğunda da benzer bir sonuca ulaşıldığı görülmektedir (Örn., Lavoie, Leduc, Arruda, Crossman ve Talwar, 2017; Sierksma ve ark., 2019). Bu bulgu, henüz küçük yaşta çocukların sosyalleşme faktörlerinden yeteri kadar etkilenmedikleri şeklinde açıklanabilir. Her ne kadar katılımcılar anaokuluna giden çocuklardan seçilmiş olsa da, çocukların ne kadar süredir eğitim aldıkları bilgisi edinilememiştir. Bu nedenle, çocukların bu tür faktörlere ne kadar maruz kaldıkları ve etkilendiklerine dair yorum yapmak güçleşmektedir. Ancak ilkokula başlamayla birlikte sosyalleşme süreçlerinin etkisinin görülmesi daha kesin ve kolay olacağından, yalan söyleme konusundaki olası cinsiyet farklılıklarının ancak ileriki yaş dönemlerinde ortaya çıkabileceği düşünülmektedir. İleride yapılacak çalışmalarda, geç çocukluk döneminde farklı yalan türlerinin incelenerek cinsiyet farklılıklarının karşılaştırılması literatür açısından faydalı olacaktır.

Çalışmanın prososyal yalan söyleme davranışı ile zihin kuramı ve yönetici işlev becerileri arasında ilişki olmadığı yönündeki bulgusu, bilişsel becerilerin bu tür yalanlarda etkisi olmadığı şeklinde değil; yukarıdakine benzer şekilde Türkiye'deki çocukların yakın çevre ve içinde yaşanılan kültürün etkisiyle açıklanabilir. Erken dönemlerden itibaren nezaket vurgusunun yapılmış olduğu ülkemizde böyle bir faktörün prososyal yalanların görülmesini kolaylaştırdığı düşünülebilir. Her ne kadar birçok çalışmada prososyal yalan ve yönetici işlev becerilerinin zihin kuramıyla bağlantılı olduğu şeklinde bulgulara rastlansa da (Talwar ve ark., 2017; Cheung ve ark., 2015), mevcut çalışma her iki değişkenin bu tür yalanlarla ilişkisi olmadığı yönündeki bulgulara (Hsu ve Cheung, 2013; Talwar ve ark., 2017) bir yenisini daha ekleyerek tutarlı olmayan sonuçları devam ettirmiştir. Yalan söyleme davranışlarının ülkemizde incelenmiş olduğu tek çalışmada da benzer bir sonuca ulaşıldığı da ayrıca belirtilmelidir. Oğuz ve Kara (2018) bu bulguyu, 6 yaş öncesinde görülen prososyal yalan davranışının ortaya çıkması için bazı bilişsel becerilerin yeterli olmayabileceği, sosyal ve motivasyonel faktörler gibi farklı ilişki süreçlerinin devreye girmiş olabileceği şeklinde yorumlamışlardır. Literatürdeki çalışmalar, prososyal yalanın doğasını anlayabilmek için farklı kültürlerde bilişsel-sosyal-duygusal gelişim alanlarının bir arada inceleneceği çalışmaların gerekliliğini göstermektedir.

Söz konusu olumsuz yalan söyleme davranışı olduğunda, bu davranışın yaşla birlikte belirgin bir artış gösterdiği bulgulanmıştır. Cazibeye karşı koyma görevinde ise baktığını itiraf ederek doğru söyleyen çocuklar, yaşla birlikte azalmıştır ve çocukların olumsuz yalan söyleme sıklığı, ileriki yaşlarda daha fazladır. Ancak prososyal yalandan farklı olarak ön plana çıkan etken olarak sosyal ve kültürel etkileşimden ziyade bireyselleşme sürecini göz önünde bulundurmak daha doğru olacaktır. Çünkü olumsuz yalan, çocuğun karşısındakinin yararından ziyade şahsi yararını gözettiği ve kendilik bilincini ön plana çıkardığı süreçleri içerir. Bu bağlamda olumsuz yalan söyleme davranışının bazı bilişsel beceriler ile ilişkisi tesadüfi bir sonuç değildir.

Çocuğun kendi zihinsel temsillerini bir başkasının zihinsel temsillerinden ayırabilme, bunun yanı sıra bazı durumlarda var olan düşüncelerini baskılayarak bunlar üzerinde işlem yapabilme kazanımını içeren zihin kuramı ve yönetici işlev gibi bilişsel beceriler, yaşla birlikte artış gösteren olumsuz yalana eşlik etmektedir. Olumsuz yalan davranışının ilişkili bulunduğu değişkenlerden biri olan yönetici işlevler, inhibisyon yeteneğini içerdiğinden inhibisyon yeteneği kazanmış çocukların dahi cezbetmeye direnme görevinde dönüp arkalarına bakmaları, esasen meraklarına yenik düşmeleri ilginç bir sonuca işaret etmektedir. Diğer taraftan, çocuğun dönüp baktığı gerçeğini gizleyip yalan söylemesinin de inhibisyon becerisini gerektirmesi, bu bağlantıyı açıklayabilir. Olumsuz yalan davranışının yaşla birlikte artış göstermesi de bu görüşü destekler niteliktedir. Paralel olarak, inhibisyon yeteneğinin de yaş ile edinildiğini gösteren gelişimsel çalışmalar mevcuttur (Carlson, 2005). Tüm bu kazanımlar, olumsuz yalanın ardındaki zihinsel süreçlere işaret ediyor gibi görünmektedir. Nitekim literatürdeki çalışmalarda da antisosyal yalanı açıklamak için zihin kuramına başvurulduğu görülmekte olup mevcut araştırmayı destekleyen bulgulara rastlanmıştır (Örn., Talwar ve ark., 2017; Williams ve ark., 2015). Ancak bu çalışmada yapılan regresyon analizi, yönetici işlevler ve zihin kuramı becerilerinin birlikte yordayıcı bir etkiye sahip olduğu ancak bu iki bağımsız değişken tek tek ele alındığında anlamlı bir etkiye sahip olmadığına işaret etmektedir. Bu nedenle, sonuçları yorumlarken dikkatli olmak gerekebilir.

Yalan davranışına, çocuğun perspektifinden bakıldığında araştırmacının çocuğa arkasını dönüp oyuncuğa bakmamasını söylemesi sonucunda dönüp arkasına bakan çocuk, aslında kural ihlali yaptığının farkındadır ve bunu gizlemek amacıyla yalan söylemektedir. Çünkü araştırmacı kurallar koyan bir otorite konumundadır. Araştırmacının odadan çıkması, otorite boşluğu yaratarak çocuğun dürtüsel davranışına zemin hazırlamıştır. Kohlberg'in (1971) ahlaki gelişim kuramına göre de itaat ve ceza döneminde çocuğun dürtülerine karşı koyamayarak antisosyal davranışlarda bulunması normaldir. Aynı zamanda bu olgu, inhibisyon yeteneği kazanmalarına rağmen çocukların neden arkalarına dönüp baktıklarına dair olası bir açıklama sunmaktadır. Bu açıklamaya göre önemli olan otoritenin yokluğu ve çocuğun davranışta bulunmasıyla beraber karşılaşacağı sonuçlardır. Otoritenin yokluğundan faydalanıp arkalarına dönen çocuklar, yalan söyleyerek davranışın sonuçlarından kaçabilmiştir. Ancak bu kuram, arkasını dönüp de döndüklerini itiraf eden çocukların davranışlarını açıklamakta yetersiz kalmıştır. İtiraf bulunan çocukları, söylem ve davranış tutarlılığı açısından incelemek daha doğru sonuçlar doğuracaktır.

Çocukların yaş ortalamaları arttıkça davranış ve söylem arasındaki uyumsuzluk azalmaktadır. Cezbetmeye karşı direnme görevinde arkasına dönüp bakması, kendi isteklerine hizmet etmesi açısından antisosyal bir davranıştır. Ancak baktıklarını itiraf etmeleri antisosyal davranış paterniyle uyuşmamaktadır. Hayal kırıklığına uğratan hediye görevinde beğendiklerini söyleyip hediyelerini değiştirme fırsatı verildiğinde değiştiren çocuklar da

söylemde gösterdikleri prososyal tutumu, davranışlarına yansıtılmırlardır. Bu uyumsuzluğun altında yatan sebeplerden biri, Türkiye'deki bireylerin kendi davranışlarını bir diğeri üzerinden inşa eden, toplulukçu bir kültürel yapıya sahip olması ile açıklanabilir. Bir diğerin yararı ve kendi yararı arasında tercih yapmakta zorlanan çocuk, tavırlarında bir tutarlılık gösteremeyebilir.

Çalışma birçok anlamda literatüre katkı sağlamış olmakla birlikte zihin kuramı ve yönetici işlev becerilerinin farklı türlerdeki yalan söyleme davranışlarıyla ilişkisini boylamsal olarak incelemek daha kesin yorumlarda bulunmamızı kolaylaştıracaktır. Hatta bu ilişkilerin gelişim boyunca görülüp görülmediğini belirlemek için farklı nedenlerle söylenen çeşitli yalan türlerinin daha geniş yaş aralığını içerecek şekilde araştırılması önerilmektedir. Bunlara ek olarak, yalan söyleme davranışları üzerinde etkili olması beklenen zihin kuramı ve yönetici işlev becerilerinin birbiriyle bağlantısı önceki çalışmalarda açık bir şekilde gösterilmiştir (Örn., Aydın ve Karakelle, 2016; Razza ve Blair, 2009). Çalışmadaki katılımcı sayısının azlığı göz önünde bulundurulursa, ilerideki çalışmalarda olası aracı etkilerin araştırılması önem kazanmaktadır. Ayrıca yönetici işlev becerilerini tek bir görevle değerlendirmek yerine hem inhibisyon kontrolünü hem de çalışma belleğini ayrı ayrı ölçen görevlerin kullanımı da bu konudaki karışıklıkları azaltabilir. Örneğin, Leduc, Williams, Gomez-Garibello ve Talwar'ın (2017) 2 ve 3 yaşındaki çocuklarla yapmış oldukları çalışmada, yalan söyleme davranışının inhibisyon kontrolü ile ilişkili ancak çalışma belleği ile ilişkili olmadığı bulunmuştur. Bu gibi sorunların önüne geçmenin bir yolu, her bir yönetici işlev bileşeninin tek tek değerlendirilmesi olabilir.

Bu çalışmada zihin kuramı ve yönetici işlev becerilerinin küçük çocukların yalan söyleme davranışlarıyla ilişkisi ele alınmıştır ancak gelecekteki çalışmalarda bunların yanı sıra yalan söyleme davranışının gelişiminde diğeri olası aracı faktörleri değerlendirmek için dil gelişimi, sosyal-duygusal gelişim veya kardeş etkisi gibi konuların incelenmesi de yalan söyleme konusuna daha geniş bir perspektiften bakabilmek adına yararlı olacaktır. Mevcut araştırmada her ne kadar prososyal yalan söyleme oranı daha fazla olsa da yalan söylemeyen grubun neden yalan söylemediği de incelenmelidir. Aynı durum olumsuz yalan için de söz konusu olup bulgular, bu yönde genişletilebilir. Ayrıca sonuçlar farklı kültürler için değişim gösterebileceğinden ve ülkemizde çocukların yalan söyleme davranışlarının incelendiği çalışmaların şu aşamada emekleme aşamasında olması nedeniyle tekrar çalışmalarıyla ilerleme kaydetmek önem arz edebilir. Bunların yanı sıra, çalışmada yer alan katılımcıların İstanbul'dan seçilmesi çalışmanın sınırlılıklarından biri olarak düşünülebilir. Türkiye'nin farklı şehirlerinden seçilecek katılımcıların özellikle prososyal yalan söyleme konusunda nasıl bir tutuma sahip olacakları gelecek araştırmalarda incelenerek sosyal etmenlere dair daha geniş bir çerçeve sunabilir. Benzer bir şekilde, okul öncesi eğitim alan herhangi bir kuruma gitmeyen çocuklara kıyasla bilişsel açıdan daha avantajlı olarak düşünülebilir. Bu nedenle, okul öncesi eğitim almayan çocukların farklı türlerdeki yalan söyleme davranışlarının incelenmesi de literatür açısından faydalı olacaktır.

Özetle, bu çalışmada prososyal yalan söyleme davranışının zihin kuramı ve yönetici işlev becerileriyle anlamlı bir ilişkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Olumsuz yalan söyleme davranışının ise zihin kuramı ve yönetici işlev becerileri ile ilişkili olduğu ancak her iki bilişsel becerinin tek başına anlamlı yordayıcı etkisi olmadığı da görülmüştür. Türkiye örneğinde her iki yalan türünün birlikte ele alınarak zihin kuramı ve yönetici işlev becerileriyle bağlantılarını göstermesi açısından öncü olan bu çalışma, sonraki çalışmalarda çeşitli sosyalleşme

süreçlerinin de yalan söyleme davranışlarıyla ilişkisinin incelenmesinin gerekliliğini ortaya koyması açısından önem taşımaktadır.

Atıf için (How to cite)

Aydın, M. Ş., Dayhan, T., Eskicioğlu, G., Karabacak, A. ve Karakaş, E. (2020). 3-5 Yaş Çocuklarında Zihin Kuramı ve Yönetici İşlev Becerilerinin Olumsuz ve Prososyal Yalan Söyleme Davranışları Üzerindeki Etkisi. *Çocuk ve Gelişim Dergisi*, 3(5), 41-54.

Kaynakça

- Aydın, M.S. (2020). Yalanın renkleri: Yalanın tanımlanması ve türleri üzerine bir değerlendirme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(69), 712-720.
- Aydın, M. S. ve Karakelle, S. (2016). 3-4 Yaş çocuklarında zihinkuramı ve kendini düzenleme becerisinin yardım davranışları üzerindeki etkisi. *Nesne*, 4(8), 205-226.
- Baron-Cohen, S., Leslie, A. M. ve Frith, U. (1985). Does the autistic child have a “theory of mind”? *Cognition*, 21, 37-46.
- Bryant, E. M. (2008). Real lies, white lies and gray lies: Towards a typology of deception. *Kaleidoscope: A Graduate Journal of Qualitative Communication Research*, 7, 23-48.
- Carlson, S. M. (2005). Developmentally sensitive measures of executive function in preschool children. *Developmental Neuropsychology*, 28, 595-616.
- Cheung, H., Siu, T. S. C. ve Chen, L. (2015). The roles of liar intention, lie content, and theory of mind in children's evaluation of lies. *Journal of Experimental Child Psychology*, 132, 1-13.
- DePaulo, B.M., Ansfield, M.E., Kirkendol, S.E. ve Boden, J. M. (2004). Serious lies. *Basic and Applied Social Psychology*, 26, 147-167.
- Ekman, P. (2016). *Çocuklar Neden Yalan Söyler?* İstanbul: Yakamoz Yayınları.
- Evans, A.D., Xu, F. ve Lee, K. (2011). When all signs point to you: Lies told in the face of evidence. *Developmental Psychology*, 47, 39-49.
- Flavell, J. H., Flavell, E. R. ve Green, F. L. (1983). Development of the appearance-reality distinction. *Cognitive Psychology*, 15, 95-120.
- Gombos, V. A. (2006). The cognition of deception: the role of executive processes in producing lies. *Genetic, Social, and General Psychology Monographs*, 132(3), 197-214.
- Hsu, Y. K. Ve Cheung, H. (2013). Two mentalizing capacities and the understanding of two types of lie telling in children. *Developmental Psychology*, 49(9), 1650-1659.
- Kim, M. S., Kam, K. Y., Sharkey, W. F. ve Singelis, T. M. (2008). “Deception: Moral transgression or social necessity?”: Cultural-relativity of deception motivations and perceptions of deceptive communication. *Journal of International and Intercultural Communication*, 1(1), 23-50.
- Kohlberg, L. (1971) From is taught: How to commit the naturalistic fallacy and get away with it in the study of moral development. In: *Cognitive development and epistemology*, ed. L. Mischel, pp. 151-284. ABD: Academic Press.
- Lavoie, J., Leduc, K., Arruda, C., Crossman, A. M. ve Talwar, V. (2017). Developmental profiles of children's spontaneous lie-telling behavior. *Cognitive Development*, 41, 33-45.
- Leduc, K., Williams, S., Gomez-Garibello, C. Ve Talwar, V. (2017). The contributions of mental state understanding and executive functioning to preschool-aged children's lie-telling. *British Journal of Developmental Psychology*, 35(2), 288-302.
- Lee, K., Xu, F., Fu, G., Cameron, C. A., ve Chen, S. (2001). Taiwan and Mainland Chinese and Canadian children's categorization and evaluation of lie-and truth-telling: A modesty effect. *British Journal of Developmental Psychology*, 19(4), 525-542.
- Miyake, A. ve Friedman, N. P. (2012). The nature and organization of individual differences in executive functions: Four general conclusions. *Current Directions in Psychological Science*, 21(1), 8-14.
- Oğuz, N. ve Kara, H. Ş. (2018). 54-66 aylık çocuklarda olumlu sosyal yalan davranışı ile zihin kuramı ve yönetici işlevlerin bağlantıları. *Psikoloji Çalışmaları*, 38(2), 129-154.
- Passler, M. A., Isaac, W. ve Hynd, G. W. (1985). Neuropsychological development of behavior attributed to frontal lobe functioning in children. *Developmental Neuropsychology*, 1(4), 349-370.
- Perner, J., Leekam, S. R. ve Wimmer, H. (1987). Three-year-olds' difficulty with false belief: The case for a conceptual deficit. *British Journal of Developmental Psychology*, 5(2), 125-137.

- Ponitz, C. C., McClelland M. M., Jewkes, A.M., Connor, C.M., Farris, C.L ve Morrison , F.J. (2008) Touch your toes! Developing a direct measure of behavioral regulation in early childhood. *Early Childhood Research Quarterly*, 23, 141–158.
- Premack, D. (1990). The infant's theory of self-propelled objects. *Cognition*, 36(1), 1-16.
- Razza, R. A. ve Blair, C. (2009). Associations among false-belief understanding, executive function, and social competence: A longitudinal analysis. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 30(3), 332-343.
- Ruffman, T., Olson, D. R., Ash, T. ve Keenan, T. (1993). The ABCs of deception: Do young children understand deception in the same way as adults?. *Developmental Psychology*, 29(1), 74-87.
- Schulze, C. ve Tomasello, M. (2015). 18-month-olds comprehend indirect communicative acts. *Cognition*, 136, 91-98.
- Sierksma, J., Spaltman, M. ve Lansu, T. A. (2019). Children tell more prosociallies in favor of in-group than out-group peers. *Developmental Psychology*.55(7), 1428–1439.
- Sodian, B. ve Frith, U. (1992). Deception and sabotage in autistic, retarded and normal children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 33, 591–605.
- Talwar, V. ve Lee, K. (2002). Development of lying to conceal a transgression: Children's control of expressive behaviour during verbal deception. *International Journal of Behavioral Development*, 26(5), 436-444.
- Talwar, V. ve Crossman, A. (2011). From little white lies to filthy liars: The evolution of honesty and deception in young children. *Advances in Child Development and Behavior*, 40, 139-179.
- Talwar, V., Crossman, A. ve Wyman, J. (2017). The role of executive functioning and theory of mind in children's lies for another and for themselves. *Early Childhood Research Quarterly*, 41, 126–135.
- Williams, S., Leduc, K., Crossman, A., ve Talwar, V. (2016). Young deceivers: Executive functioning and antisocial lie-telling in preschool aged children. *Infant and Child Development*, 26(1).
- Williams, S., Moore, K., Crossman, A. M. ve Talwar, V. (2016). The role of executive functions and theory of mind in children's prosocial lie-telling. *Journal of Experimental Child Psychology*, 141, 256-266.
- Wilson, A. E., Smith, M. D., ve Ross, H. S. (2003). The nature and effects of young children's lies. *Social Development*, 12(1), 21–40.
- Zanette, S., Walsh, M., Augimeri, L. ve Lee, K. (2020). Differences and similarities in lying frequency, moral evaluations, and beliefs about lying among children with and without conduct problems. *Journal of Experimental Child Psychology*, 192, 104768.